
Právo ozbrojených konfliktů na přelomu tisíciletí

Jan Ondřej

Od konce druhé světové války došlo k více než 200 ozbrojených konfliktů. Řada z nich probíhala i v 90. letech (např. na území bývalé Jugoslávie). Podle údajů SIPRI¹ bylo v roce 1998 vedeno 27 větších ozbrojených konfliktů.

V tradičním mezinárodním právu se pravidla upravující ozbrojené konflikty označovala za válečné právo. V současnosti je jak v mezinárodních smlouvách, tak různými mezinárodními orgány i naukou používáno označení právo ozbrojených konfliktů. Toto označení lépe charakterizuje různou povahu konfliktů. Může jít o konflikty mezi státy (Irák verzus Írán), mezi nesamosprávnými územími a koloniálními mocnostmi, nebo jde o konflikty, které nemají mezinárodní charakter – např. občanská válka (Angola), popřípadě jiné vnitřní konflikty. V řadě ozbrojených konfliktů došlo k ozbrojené intervenci cizích států, aniž by byly označeny za válku v pravém slova smyslu. Některé konflikty mají smíšený charakter, zahrnují jak mezinárodní, tak i vnitřní aspekty. Příkladem může být konflikt týkající se Kosova v první polovině roku 1999. Vnitřní povahu měl též konflikt mezi jugoslávskými orgány a Kosovskou osvobozenou armádou (UCK), mezinárodní povahu pak mezi státy NATO a Jugoslávií.

Současné právo ozbrojených konfliktů se vztahuje jak na mezinárodní ozbrojené konflikty, tak i na ty, které nemají mezinárodní povahu. Liší se tak od klasického válečného práva zejména v tom smyslu, že válečné právo se vztahuje pouze na konflikty mezi státy, které jsou válkou v pravém slova smyslu. Válka může totiž vzniknout pouze mezi státy. Za takovou se neoznačoval např. boj vedený kolonizační společností nebo občanská válka.

Ke změnám ve vývoji válečného práva dochází zákazem útočné války v Briand-Kellogově paktu z roku 1928. Do té doby nebyla válka zakázaná. Zmíněný zákaz je pak potvrzen zákazem použití síly a hrozby silou v Chartě OSN z roku 1945. Podle článku 2 odstavec 4 Charty OSN je zakázáno použití síly a hrozba silou proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti kteréhokoli státu nebo jakýmkoli jiným způsobem neslučitelným s cíli OSN. Obecný obyčejový charakter zákazu použití síly a hrozby silou vyjádřený v Chartě OSN byl potvrzen např. v rozsudku Mezinárodního soudního dvora ve věci Nikaragua verzus USA z roku 1986.

Charta OSN sice zakazuje použití síly, avšak neobsahuje pojem válka či útočná válka, a to na rozdíl např. od Paktu Společnosti národů z roku 1920. Kolektivní donucovací akce Rady bezpečnosti OSN nemá povahu válečné akce, nýbrž donucení (exekuce).² Ani v jiných případech jakýkoli ozbrojený konflikt nemusí být válkou v mezinárodním slova smyslu. Na skutečnost, že ozbrojené konflikty mohou mít různý charakter, reagují i čtyři Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů z roku 1949, které jsou doplněny dvěma Dodatkovými protokoly z roku 1977. Ženevské úmluvy z roku 1949 se podle článku 2, jenž je společný pro všechny čtyři úmluvy, vztahují na všechny případy vyhlášené války nebo na jakýkoli jiný ozbrojený konflikt vzniklý mezi dvěma či více smluvními stranami, a to i na případy, kdy válečný stav nebude jednou z nich uznáván. Podle společného článku 3 se Ženevské úmluvy vztahují i na ozbrojené konflikty, které nemají mezinárodní ráz. Jde o občanské války apod. Podle Dodatkového protokolu I z roku 1977 k Ženevským úmluvám z roku 1949 se za mezinárodní ozbrojený konflikt považuje i takový konflikt, v němž národ bojuje proti koloniální nadvládě nebo cizí okupaci (článek 1 odstavec 4).

Ženevské úmluvy z roku 1949, včetně Dodatkových protokolů z roku 1977 jsou tak použitelné na všechny případy ozbrojených konfliktů, které mohou vzniknout. Určitá omezení jsou pouze v případech vnitřních konfliktů. Dodatkový protokol II nebude aplikován v případech vnitřních nepokojů a napětí, jako jsou vzpoury, izolované a sporadické násilné činy a ostatní činy podobné povahy (článek 1 odstavec 2). Aplikace Dodatkového protokolu II je omezena i v tom smyslu, že za vnitřní konflikt se považuje takový konflikt, kdy jednou ze stran musí být vládní ozbrojené síly (článek 1 odstavec 1). Ženevské úmluvy z roku 1949, včetně obou Dodatkových protokolů významně rozvíjejí právo ozbrojených konfliktů po druhé světové válce tím, že tyto konflikty dělí na mezinárodní a na ty, které nemají mezinárodní charakter.

Mezinárodní ozbrojené konflikty

V případech mezinárodních ozbrojených konfliktů by i dnes mohla nastat situace, kdy je válka vyhlášena. V tom případě vzniká situace válečného stavu a s ním spojené důsledky, jako je přerušování diplomatických styků, ukončení platnosti dvoustranných mezinárodních smluv, které upravovaly různé otázky mírových vztahů, suspendace mnohostranných smluv uzavřených pro mírové období apod. V platnosti zůstávají však smlouvy uzavřené pro případ války.

Zákaz použití síly však vyvolává situaci, kdy samotné vyhlášení války agresorem je porušením zákazu hrozby silou. Legálně by mohl vyhlásit válku pouze stát realizující sebeobranu. Rovněž výkon práva na sebeobranu nemusí být jednoznačný. Státy někdy argumentují právem na sebeobranu i ve velmi sporných otázkách. Legálnost sebeobrany je věcí posouzení Rady bezpečnosti OSN, která nemusí vždy dospět ke kladnému závěru. Z těchto důvodů se po druhé světové válce prakticky neseťkáme s formálním vyhlášením války. Válečný stav může vzniknout mezi státy, i když válka není formálně vyhlášena. Válečný stav je věcí subjektivního posouzení států, a proto nemusí být státy uznán. Praxe států po druhé světové válce ukazuje, že v převážném počtu případů státy dávají přednost tomu nepovažovat vzájemný konflikt za válku.³ I v těchto případech jsou však třetí státy oprávněny považovat takovou de facto válku za válku v právním slova smyslu a jsou oprávněny vyhlásit neutralitu.⁴ Ostatní státy však nemusejí považovat ozbrojený konflikt mezi dvěma státy za válku. V takovém případě půjde o jiné státy, které nejsou stranami konfliktu. O takových státech je např. zmínka v Dodatkovém protokolu I z roku 1977 (článek 19).

Pravidla válečného práva, jehož základem jsou zejména Haagské úmluvy z let 1899 a 1907, ale i pravidla humanitárního práva, zejména výše zmíněné Ženevské úmluvy z roku 1949, nerozlišují mezi stranami konfliktu. Z hlediska práva ozbrojených konfliktů není rozhodující, který stát je např. agresorem a který vykonává sebeobranu. Tato pravidla vycházejí z rovnosti bojujících stran, a proto jsou je povinny dodržovat nejen státy, které se dopouštějí útočných činů, ale i stát, který provádí sebeobranu. Tuto skutečnost potvrzuje i článek 49 Dodatkového protokolu I z roku 1977.⁵ Povinnost dodržovat pravidla práva ozbrojených konfliktů platí v mezinárodních konfliktech pro všechny státy, které se konfliktu účastní, tj. i pro státy, které realizují kolektivní donucení, nebo pro státy, které použily ozbrojenou sílu z jakéhokoli jiného důvodu (např. při intervenci).

Zakázané prostředky a způsoby vedení ozbrojených konfliktů

Při ozbrojených konfliktech nejsou dovoleny jakékoli prostředky a způsoby jejich vedení. Omezení různých prostředků a způsobů vedení ozbrojených konfliktů vyplývá jednak ze zásady právní regulace války a jednak jsou výrazem zásady lidskosti. Normy zakazující určité prostředky a způsoby vedení ozbrojených konfliktů mají povahu jak obecně formulovaných pravidel, tak i specifických pravidel, která zakazují používání určitých přesně definovaných zbraní a způsobů vedení ozbrojených konfliktů. Jde např. o zákaz použití biolo-

gických a chemických zbraní Ženevským protokolem z roku 1925, o zákaz použití otravných látek, napadení nehájených míst, měst a vesnic haagskou Úmluvou o zákonech a obyčejích pozemní války z roku 1907, o zákaz použití některých konvenčních zbraní působících nadměrná utrpení, jako jsou miny, zápalné zbraně či střepiny, úmluvou z roku 1980.

Z obecných norem jde o dvě zásady, které jsou vyjádřeny v Dodatkovém protokolu I z roku 1977 k Ženevským úmluvám. Tato obecná pravidla jsou významná z toho důvodu, že se vztahují v obecnosti na různé případy, zejména i na ty, které nejsou pokryty konkrétními zákazy.

Jedním z těchto pravidel je zákaz formulovaný v článku 35 odstavec 2 Dodatkového protokolu I: „*Je zakázáno používat zbraní, nábojů, materiálů a způsobů vedení války, které svou povahou způsobovaly nadměrná zranění nebo zbytečné útrapy.*“ Tento zákaz byl vyjádřen již v některých starších dokumentech z minulého století (např. v Petrohradské deklaraci z roku 1868 nebo v Ženevské úmluvě o zlepšení osudu raněných v polních armádách z roku 1864). Předmětem ochrany jsou zejména bojující (komatanti). Hrubým porušením tohoto pravidla by bylo např. použití neutronové bomby.⁶

Druhým obecným pravidlem je zásada zákazu nerozlišování, která je důležitá pro ochranu civilního obyvatelstva. Poprvé je výslovně obsažena v Dodatkovém protokolu I, i když již v době přijetí tohoto protokolu byla považována za obecně uznané pravidlo práva ozbrojených konfliktů. Podle této zásady nesmí být civilní obyvatelstvo jako takové, jakož i jednotlivé civilní osoby předmětem útoku (článek 51 odstavec 2).

Výslovně jsou v článku 51 odstavec 4 zakázány nerozlišující útoky. Přitom útoky mohou mít jak útočnou, tak i obrannou povahu. Za takové se považují útoky:

- a) které nejsou zaměřeny na konkrétní vojenské objekty;
- b) při nichž se používají bojové způsoby nebo prostředky, které nemohou být zaměřeny na konkrétní vojenské objekty;
- c) při nichž se používají bojové způsoby nebo prostředky, které nemohou být omezeny, jak požaduje Dodatkový protokol I;
- d) které jsou takové povahy, že zasahují vojenské objekty a civilní objekty nebo objekty civilního rázu bez rozdílu.

Dále článek 51 odstavec 5 uvádí příklady nerozlišujících útoků. Jde o útoky bombardováním bez ohledu na použité způsoby nebo prostředky, při nichž se považuje za jeden jediný vojenský objekt řada zřetelně oddělených vojenských objektů umístěných ve městě, ve vesnici nebo v jiné oblasti, v níž jsou soustředěny civilní osoby nebo objekty. Jde např. o tzv. kobercové bombardování. Dále jde o útoky, při nichž se dá očekávat, že mohou způsobit ztráty na životech civilních osob nebo poškození civilních objektů. Tento zákaz je však omezen požadavkem, aby ztráty na civilním obyvatelstvu a na civilních objektech nepřevyšovaly předpokládanou konkrétní a přímou vojenskou výhodu. V podstatě jde o vyjádření koncepce proporcionality,⁷ tj. úměrnosti mezi ztrátami v řadách civilního obyvatelstva a civilních objektů jedné strany a předpokládanou vojenskou výhodou útočníka druhé strany. Zásada proporcionality je zásadou obvyčejového mezinárodního práva, která zakazuje rozsáhlé a nepřiměřené škody na civilním obyvatelstvu ve srovnání s očekávanou vojenskou výhodou.⁸

Protokol výslovně chrání civilní objekty, které nesmějí být předmětem útoku nebo represálií (článek 52 odstavec 1). Podle článku 52 odstavec 2 musejí být útoky přísně omezeny na vojenské objekty. Vojenské objekty musejí splňovat následující náležitosti:

- a) představují účinný příspěvek k vojenským akcím;
- b) jejich celkové nebo částečné zničení, obsazení nebo neutralizace poskytují za daných okolností zjevnou vojenskou výhodu.

Uvedená definice odráží podle názoru B. M. Carnahana obvyčejové mezinárodní právo.⁹ Objekt se tedy stává vojenským svou povahou, umístěním, účelem nebo použitím. Posoudit, zda za daných okolností jde o vojenský objekt, nemůže pilot nebo pěšák, ale vždy jen odpovědný velitel. Rovněž vojenská výhoda musí být naprosto zjevná. Např. zda zničení

nějakého mostu představuje či nepředstavuje v určité době (za daných okolností) zjevnou vojenskou výhodu.¹⁰

Otázka zjevné vojenské výhody však bývá interpretována různě. Např. podle stanoviska Velké Británie, učiněného v době podpisu Dodatkového protokolu I z roku 1977, vojenská výhoda očekávaná ze zamýšleného útoku je výhodou očekávanou z útoku jako celku, tedy nikoli pouze z izolovaných jednotlivých částí útoku.¹¹ Dané pojetí odráží realitu současné letecké války. Např. mnoho sektorů ekonomiky státu, jako je pozemní dopravní systém, spojení či petrochemie, je považováno za jeden systém, který představuje příspěvek k vojenským akcím. Útočící stát se snaží tyto systémy vyřadit např. prováděním leteckého bombardování.¹² Konkrétní most nebo železniční trať nejsou předmětem útoku proto, že by v dané době mohly být použity pro vojenské účely, ale protože jsou součástí určitého systému, jenž je terčem útoku (např. pozemní dopravní systém).¹³ Takovýto výklad však může vést k ospravedlnění bombardování jakýchkoli objektů (tj. i civilních) a civilních osob, které nesmějí být předmětem útoku. Je v rozporu i s článkem 52 odstavce 3 Dodatkového protokolu I, podle něhož „v případě pochybností, zda se objekt, který je obvykle pro civilní účely, jako je místo pro konání bohoslužeb, dům nebo jiné obydlí nebo škola, používá k účinné podpoře vojenských akcí, předpokládá se, že tento objekt není využíván k podpoře vojenských akcí“. Tato pravidla slouží nejen k ochraně obytných domů a škol, ale i k ochraně tzv. smíšených objektů, tzn. továren, instalací a zařízení používaných jak k civilní, tak i k vojenské výrobě.¹⁴

Nedostatečné rozlišování mezi vojenskými a civilními objekty se projevilo při leteckém útoku států NATO proti Jugoslávii v první polovině roku 1999. Zasažena byla i řada civilních objektů jako nemocnice, domov důchodců, čínské velvyslanectví. Zničena byla řada mostů, v některých případech i včetně civilních osob apod.

Definici civilního obyvatelstva a objektů uvedenou v Dodatkovém protokolu I lze považovat za pokrokový rozvoj mezinárodního práva. Obě výše uvedené zásady, tj. zákaz použití prostředků způsobujících nadměrná utrpení a zbytečná zranění a zákaz použití prostředků, které mají nerozlišující účinky, byly potvrzeny v posudku Mezinárodního soudního dvora z roku 1996 ve věci legality použití jaderných zbraní.¹⁵ Ten vynesl v tomto smyslu jednomyslný výrok, že by hrozba nebo použití jaderných zbraní měly být v souladu s požadavky mezinárodního práva aplikovatelného v ozbrojených konfliktech. Z hlediska jaderných zbraní jsou tyto zákazy velmi důležité, protože prakticky znamenají, že použití jaderných zbraní je možné pouze ve značně omezeném rozsahu. To znamená, že použití jaderných zbraní tím ztrácí hromadný účinek. Mezinárodní soudní dvůr se však výslovně nevyjádřil k jejich úplnému zákazu a ponechal otevřenou otázku jejich použití v případě sebeobran, kdy je ohrožen život národa.

Odpovědnost za porušení pravidel práva ozbrojených konfliktů

V současné době platí velký počet pravidel práva ozbrojených konfliktů. Tyto normy mají jak obvyčejový (obecně závazný), tak i smluvní charakter. Nejde však pouze o stanovení jednotlivých pravidel, ale zejména také o jejich striktní dodržování.

K posílení dodržování pravidel v oblasti práva ozbrojených konfliktů slouží i závazek států obsažený v Ženevských úmluvách z roku 1949 a v Dodatkovém protokolu I a II z roku 1977 o šíření úmluv. Z tohoto závazku podle článku 83 odstavce 1 Dodatkového protokolu I vyplývá povinnost smluvních států šířit v době míru i v době ozbrojených konfliktů ve svých zemích úmluvy a protokoly v co největší míře a zejména zahrnout jejich studium do programů vojenské přípravy a podporovat jejich studium civilním obyvatelstvem. Kromě toho vojenské nebo civilní orgány, které v době ozbrojeného konfliktu převezmou odpovědnost za aplikaci úmluv a protokolů, mají povinnost plně se seznámit s jejich texty. Může jít např. o politiky či o generály. Dostatečná znalost těchto pravidel může přispět k jejich zachovávání a naopak jejich neznalost je jednou z příčin porušování pravidel ozbrojených konfliktů.

Nedodržováním pravidel ozbrojených konfliktů vzniká státu mezinárodněprávní odpovědnost. Kromě toho nesou trestněprávní odpovědnost i jednotlivci. Tato odpovědnost může být založena na vnitrostátním právu. Může však vzniknout i podle mezinárodního práva.

Pokud jde o vnitrostátní právo, Ženevské úmluvy z roku 1949 ukládají smluvním státům povinnost přijmout všechna potřebná zákonodárná opatření, aby stanovily přiměřené trestní sankce postihující osoby, které se dopustí vážného porušení úmluv nebo dají k takovému porušení rozkaz.¹⁶ Za vážná porušení se považují činy spáchané na osobách nebo majetku, jako je úmyslné zabití, mučení nebo nelidské zacházení, zničení a přisvojení majetku neodůvodněné vojenskou nutností a provedené ve velkém měřítku nedovoleným a svévolným způsobem.¹⁷

Pro splnění závazku učinit příslušná zákonodárná opatření vydávají státy normy, které jsou obsaženy zpravidla v trestním právu. V právu České republiky jsou tyto normy zahrnuty do Trestního zákona č. 140/1961 Sb. (§ 262 a násl.) a do dalších právních předpisů. Problém postihování činů spáchaných proti pravidlům ozbrojených konfliktů spočívá v tom, že zejména své státní příslušníky státy často nepostihují, i když se často dopustili závažných činů. Příkladem může být nepostižení řady závažných činů spáchaných ve Vietnamu.

Podle mezinárodního práva jsou postihována zvláště nejzávažnější porušení pravidel práva ozbrojených konfliktů, která jsou označována za válečné zločiny. Ve smyslu článku 85 odstavce 5 Dodatkového protokolu I se za válečný zločin považuje vážné porušení Ženevských úmluv z roku 1949 a Dodatkového protokolu I. Ve smyslu článku 85 tohoto protokolu však jde o taková vážná porušení, která by byla spáchána úmyslně. Nejde tedy o jakékoli porušení. Podle článku 86 odstavce 2 zmíněného protokolu pak může trestní nebo disciplinární odpovědnost vzniknout i nadřícenému v těch případech, kdy porušení Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu I bylo spácháno podřízenou osobou. Podmínkou je, že nadřícení o tom věděli anebo měli takové informace, které by jim umožňovaly za okolností existujících v té době dojít k závěru, že podřízená osoba spáchala nebo se chystá spáchat taková porušení a jestliže neučinili všechna možná opatření v rámci svých možností k zabránění porušení či k jeho stíhání.

Zpravidla pouze mezinárodní tribunál může objektivně posoudit, popřípadě i odsoudit pachatele závažných porušení pravidel ozbrojených konfliktů. Z tohoto hlediska je významným přínosem pro rozvoj mezinárodního práva vytvoření několika trestních tribunálů v 90. letech. Úkolem těchto soudů je i postihování válečných zločinů. Jde o Tribunál pro zločiny spáchané na území bývalé Jugoslávie¹⁸ v roce 1993, o Tribunál pro zločiny spáchané ve Rwandě¹⁹ v roce 1994 a nejnověji byl přijat Statut (smlouva) o zřízení Mezinárodního trestního soudu v roce 1998.

Tribunál pro bývalou Jugoslávii má pravomoc postihovat fyzické osoby odpovědné za závažná porušení mezinárodního humanitárního práva (článek 1). Jde zejména o závažná porušení Ženevských úmluv z roku 1949. Přitom jsou postihovány takové činy, jako je úmyslné zabití, rozsáhlá zničení majetku neospravedlnitelná vojenskou nezbytností a prováděná nezákonně. Dále jde o postih osob, které porušily zákony a obyčeje války (článek 3). K nim patří např. použití jedovatých zbraní nebo jiných zbraní, které mohou způsobit zbytečná utrpení. Dále jde o úmyslné zničení měst nebo vesnic či o devastaci neospravedlněnou vojenskou nezbytností. K činům postihovaným zmíněným tribunálem patří i útok nebo bombardování jakýmkoli prostředky nebráněných měst, vesnic, továren nebo budov.

Jurisdikce tohoto tribunálu se vztahuje na fyzické osoby a na činy spáchané na území bývalé Jugoslávie, včetně povrchu, vzdušného prostoru, pobřežních vod, a to počínaje 1. lednem 1991. Jeho působnost je proto zpětná čili retroaktivní. Podle Statutu není však jeho pravomoc omezena jen na státní příslušníky bývalé Jugoslávie. Je zde pouze zmínka o fyzických osobách, aniž by byly blíže specifikovány (článek 6). Statut tedy tomuto tribunálu umožňuje postihovat činy, které mohou být spáchány jakoukoli osobou, včetně hlavy státu či vlády nebo odpovědného státního úředníka. Může jít i o příslušníky cizích států.

Tribunál pro Rwandu slouží z hlediska práva ozbrojených konfliktů ke stíhání závažných porušení pravidel práva ozbrojených konfliktů, které nemají mezinárodní charakter. Jde o porušení článku 3 společného Ženevským úmluvám a Dodatkového protokolu II z roku 1977 k Ženevským úmluvám.

Statut Mezinárodního trestního soudu z roku 1998 se podobně jako u Tribunálu pro bývalou Jugoslávii vztahuje mj. na válečné zločiny (článek 8). Těmito válečnými zločiny se rozumí závažná porušení Ženevských úmluv z roku 1949 zaměřená proti osobám nebo majetku. Dále se vztahuje na jiné případy závažného porušení zákonů a zvyklostí platných v mezinárodních ozbrojených konfliktech v uznávaném rámci mezinárodního práva. Vztahuje se i na ozbrojené konflikty jiné než mezinárodní povahy. Mezinárodní trestní soud má působnost vůči zločinům spáchaným až po vstupu Statutu v platnost (článek 11) a Statut vstoupí v platnost po uložení 60. ratifikační listiny.

Význam zmíněných tribunálů spočívá v tom, že jsou složeny z nezávislých soudců vysoké morální a odborné úrovně. Nejsou to zástupci států. V příslušném orgánu jsou navíc zpravidla zastoupeni soudci pocházející z různých geografických oblastí. Měla by tak být zajištěna objektivita jejich rozhodování.

* * *

Závěrem lze konstatovat, že v průběhu vývoje posledních více než sta let vznikl kvantitativně velký počet pravidel práva ozbrojených konfliktů, a to jak ve smyslu zakázaných prostředků a způsobů, tak i pravidel humanitárního práva. Tyto normy slouží k ochraně příslušníků ozbrojených sil i civilního obyvatelstva. Stanoví i další podmínky pro ozbrojené konflikty. Problém tohoto práva spočívá zejména v zajištění toho, aby daná pravidla byla striktně dodržována. K tomu by mělo pomoci šíření znalostí těchto pravidel a rovněž nebezpečí trestního postihu jednotlivců. Základním předpokladem je však dobrá víra států daná pravidla za všech okolností plnit.

¹ Srov. MF Dnes, 17. 6. 1999. Pojem větší ozbrojený konflikt je definován jako dlouhodobější nasazení ozbrojených sil, při němž počet obětí boje dosáhne tisíc mrtvých.

² Srov. Hobza, A.: Přehled mezinárodního práva válečného. Všehrd, Praha 1946, s. 18.

³ Srov. Bledsoe, R. L., Boczek, B. A.: The International Law Dictionary. Santa Barbara, California, Oxford, England 1987, s. 344.

⁴ Srov. Hobza, A.: cit. dílo.

⁵ „Útoky jsou násilné činy proti útočníkovi, a to jak útočné, tak i obranné povahy.“

⁶ Srov. Mencer, G.: Mezinárodní humanitární právo a otázka zákazu některých zbraní, prostředků a způsobů vedení války. In: Mezinárodní právo ve službách míru a spolupráce států. Academia, Praha 1983, s. 41.

⁷ Srov. Mencer, G.: Nové mezinárodní humanitární právo. Academia, Praha 1985, s. 72.

⁸ Srov. Carnahan, B. M.: Protecting Nuclear Facilities from Military Attack: Prospects after the Gulf War. American Journal of International Law, Vol. 86, No. 3, 1992, s. 532.

⁹ Srov. tamtéž, s. 529.

¹⁰ Srov. Mencer, G.: Nové mezinárodní humanitární právo, cit. dílo, s. 69.

¹¹ Srov. Carnahan, B. M.: cit. stať, s. 530.

¹² Srov. tamtéž, s. 530.

¹³ Srov. tamtéž, s. 530.

¹⁴ Srov. Mencer, G.: Nové mezinárodní humanitární právo, cit. dílo, s. 68.

¹⁵ Srov. International Court of Justice, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (advisory opinion), 8 July 1996.

¹⁶ Srov. Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli z 12. srpna 1949. Český text č. 65/1954 Sb.

¹⁷ Srov. tamtéž, článek 50.

¹⁸ Srov. text dokumentu, Security Council Resolution 808 (1993), 3 May 1993.

¹⁹ Srov. text dokumentu, Security Council Resolution 955 (1994), 8 November 1994.